

Tanınmış pedaqoq, ictimai xadim, şair Hacı Kərim Hüseyn oğlu Saniyev (Sanılı) - XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində qəza məktəblərində fədakar müəllim kimi fəaliyyət göstərmiş və ədəbi yaradıcılıqla məşğul olmuş maarifçilərdəndir.

Hacı Kərim Saniyev 1876-cı ildə Qazax qəzasının Çaylı- Kəsəmə kəndində kəndli ailəsində dünyaya gəlmişdir. O, ilk təhsilini (1886-1893) mollaxanada almışdır. Hacı Kərim Saniyev 1893-cü ildə Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının tatar (Azərbaycan-R.S) şöbəsinə daxil olmuş və həmin Seminariyanı 1898-ci ildə bitirmişdir. Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının tatar bölməsinin məzunları sırasında H.K.Saniyevin özünəməxsus yeri olmuşdur. O, Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsində təhsil aldığı müddətlərdə rus və dünya mədəniyyətlərinin və ziyalıların elmi-bədii, pedaqoji fəaliyyəti ilə yaxından tanış olmaq imkanını əldə etmişdir. H.K.Saniyevin bir pedaqoq kimi öz dövrünün təhsil problemlərinin həllində, proqram və dərslərin hazırlanmasında, ölkədə savadsızlığın və geriliyin aradan qaldırılmasında, milli uşaq ədəbiyyatının təşəkkül tapmasında, yeni məktəblərin açılmasında, təhsilin ana dilində aparılmasında, həmçinin Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafı və formalaşdırılmasında əhəmiyyətli xidməti olmuşdur. Onun bir müəllim-pedaqoq kimi fəaliyyəti diqqətə layiqdir. Lakin milli təhsil tariximizdə və ədəbiyyatımızın inkişafında müəyyən rol və xidmətinin olmasına baxmayaraq, təəssüf ki, respublikamızda Hacı Kərim Sanılı haqqında məlumatlar kifayət qədər yayılmamışdır. Müasir dövrdə orta məktəb şagirdlərinin H.K.Sanılı haqqında demək olar ki, heç bir məlumatı yoxdur. Çünki dərsləklərə H.K.Saniyev haqqında hər hansı bir məlumat daxil edilməmişdir. Düşünürük ki, bu qüsurlar aradan qaldırılmalı, H.K. Saniyev və onun pedaqoji fəaliyyəti haqqında məlumatlar müvafiq dərsləklərə daxil edilməlidir. Çünki H.K.Saniyev xalqını, torpağını, dilini və ədəbiyyatını sevmə və milli təhsil tariximizdə izi qalan müəllimlərdən biri olmuşdur. Sovet dövründə dərc edilmiş ensiklopediyalarda H.K.Saniyev (Sanılı) haqqında ümumiyyətlə, heç bir məlumat dərc edilməmiş, 2005-ci ildə nəşr olunmuş "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası"nın II cildində isə onun haqqında qısa və natamam məlumatlar dərc edilmişdir. İstər Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyasında, istərsə də digər kütləvi nəşrlərdə və elmi əsərlərdə onun doğum tarixi 1878-ci il göstərilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının bəzi əxvlərində, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Dövlət Arxiv, Dövlət Tarix Arxiv və Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivlərində tanınmış pedaqoq, ictimai xadim, şair Hacı Kərim Hüseyn oğlu Sanılının həyat və fəaliyyətinə dair qiymətli sənədlər qorunub saxlanılır. Arxivlərdə saxlanılan sənəd və materiallardan və digər mənbələrdən istifadə edərək Hacı Kərim Hüseyn oğlu Sanılının pedaqoji fəaliyyəti haqqında hazırladığım bu məqaləni dəyərli oxucularımızın diqqətinə çatdırıram.

Azərbaycan Dövlət Tarix Arxivinin " Qafqaz Tədris Dairəsi müdirinin dəftərxanası" fondunda (f.311-də) iki sinifli Dağkəsəmə məktəbinin müəllimi Hacı Kərim Saniyevin şəxsi işi qorunub saxlanılır. Həmin şəxsi işdə onun xidməti haqqında 12 fevral 1910 və 25 noyabr 1917-ci ildə tərtib edilmiş formulyar siyahılar vardır. 12 fevral 1910-cu ildə tərtib edilmiş formulyar siyahıda Hacı Kərim Saniyevin 33 yaşı və 1876-cı ildə anadan olduğu, dininin müsəlman, fərqli nişana malik olmadığı, ildə 400 rubl və mənzil aldığı qeyd edilmişdir. Bu formulyar siyahıda Hacı Kərim Sanılının 33 yaşı və 1876-cı ildə anadan olmasının qeyd edilməsi müəyyən sualları doğurur. Əgər formulyar siyahısının tərtib edildiyi 1910-cu ildə onun 33 yaşı varsa, onun doğum tarixi 1876-cı il deyil 1877-ci ilə aid olmalı idi. Hacı Kərim Saniyevin doğum tarixini dəqiqləşdirmək üçün kameral siyahılara baxılmalıdır. Lakin böyük təəssüf hissi ilə qeyd edirəm ki, Qazax qəzası üzrə kameral siyahılar Azərbaycan Respublikasının Dövlət Tarix Arxivində demək olar ki, yox səviyyəsindədir. Həmin sənədlərin, həmçinin Azərbaycanın tarixinə aid digər qiymətli sənədlərin Gürcüstan respublikasının arxivlərindən aşkar edərək

Tanınmış pedaqoq, ictimai xadim, şair - Hacı Kərim Sanılı

O, dövrünün təhsil problemlərinin həllində, proqram və dərsləklərin hazırlanmasında, təhsilin ana dilində aparılmasında əhəmiyyətli xidmətlər göstərmişdir

onların sürətlərinin Azərbaycan Respublikasının Dövlət Tarix Arxivinə təhvil verilməsi lazımdır və bu sahədə tələb olunan işlər mütləq yerinə yetirilməlidir.

12 fevral 1910-cu ildə tərtib edilmiş formulyar siyahıda H.K.Saniyevin Yelizavetpol quberniyası xalq məktəbləri direktorunun 1 sentyabr 1898-ci il tarixli təyinatı ilə Şuşa qəzasının Xaçmaz məktəbinə nəzarətçi ("smotritel") təyin edildiyi və onun bu vəzifədə 1 sentyabr 1898-ci ildən 1 sentyabr 1902-ci ilədək fəaliyyət göstərdiyi qeyd edilir. Yelizavetpol quberniyası xalq məktəbləri direktorunun 1 sentyabr 1902-ci il tarixli 212 №-li təklifi ilə H.K. Saniyev iki sinifli Yelizavetpol məscid məktəbinə nəzarətçi ("smotritel") vəzifəsinə təyin edilmişdir. O, bu məktəbdə bir il yarım yaxın müddət işlədikdən sonra Yelizavetpol quberniyası xalq məktəbləri direktorunun 27 fevral 1904-cü il tarixli 551 №-li təklifi ilə istefaya göndərilmişdir.

Qazax ali-ibtidai məktəbin müəllimi vəzifəsini icra edən Hacı Kərim H.K.Saniyevin xidməti haqqında 1917-ci noyabrın 25-də tərtib edilmiş digər formulyar siyahıda göstərilir ki, o, 1898-ci il iyunun 7-də Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının tam kursunu bitirərək 311/631 №-li şəhadətnaməni əldə etmiş, sonra isə Yelizavetpol quberniyası və Qars vilayəti xalq

rus-tatar məktəbində nəzarətçi vəzifəsində işləmişdir. Yeri gəlmişkən xatırladıq ki, həmin dövrdə Xaçmaz kəndi Yelizavetpol quberniyasının Nuxa qəzasının tərkibinə daxil olmuşdur. Ona görə də bəzi elmi əsərlərdə Xaçmaz məktəbinin məhz Nuxa qəzasına aid olduğu qəbul edilmişdir. Qazax ali-ibtidai məktəbinin müəllimi H.K.Sanılının xidməti haqqında 25 noyabr 1917-ci ildə tərtib edilmiş formulyar siyahıda da onun, Yelizavetpol quberniyası və Qars vilayəti xalq məktəbləri direktorunun 8 sentyabr 1898-ci il tarixli qərarı ilə Nuxa qəzasının Xaçmaz məktəbində müəllim təyin edildiyi qeyd edilmişdir.

H.K.Saniyev Yelizavetpolda məscid rus-tatar məktəbində işləyərkən azərbaycanlı qızların da məktəbə cəlb edilməsinə çalışmışdır. Lakin onun bu cəhdi yerli dindarlar tərəfindən çox ciddi etirazlarla qarşılandığı üçün bu fikri həyata keçirmək mümkün olmamış və cavab olaraq H.K.Saniyevə qarşı sıxışdırmalar, təzyiqlər başlanmışdır. Nəticədə rus-tatar məktəbinə çevrilmiş Yelizavetpol məscid məktəbinin nəzarətçisi H.K. Saniyev 1904-cü il fevralın 27-də Yelizavetpol quberniyasının xalq məktəbləri direktoruna raporta müraciət etməyə məcbur olmuşdur. H.K. Saniyevin Yelizavetpol quberniyasının xalq məktəbləri direktoruna ünvanla-

■ Rafiq Səfərov, Milli Arxiv İdarəsinin Sənədlərin nəşri və istifadəsi şöbəsinin baş məsləhətçisi

xalq məktəbləri müfəttişliyinə ərizə ilə müraciət edərək onun birsinifli Qırqkəsəməni məktəbinə müəllim təyin edilməsini xahiş etmişdir. Lakin həmin məktəbdə boş yer (vakansiya) olmadığı üçün o, işlə təmin olunmamışdır.

Yelizavetpol məscid rus-tatar məktəbinin keçmiş nəzarətçisi Hacı Kərim Saniyev 1905-ci il mayın 4-də Yelizavetpol quberniyasının xalq məktəbləri direktoruna ərizə ilə müraciət edərək ona birsinifli Poylu məktəbində müəllim-nəzarətçi vəzifəsinin verilməsini xahiş etmiş və sənədlərinin direksiyanın müfəttişində olduğunu qeyd etmişdir.

H.K.Saniyev Yelizavetpol xalq məktəbləri direktorunun 5 sentyabr 1905-ci il tarixli 2085 №-li sərəncamı ilə Poylu məktəbinə nəzarətçi ("smotritel") vəzifəsinə təyin edilmişdir. Poylu məktəbində müəllim işlədiyi müddətdə xeyli çətinliklərlə qarşılaşmasına və ağır şəraitdə yaşamasına baxmayaraq, o, ruhdan düşməmiş və müəllimlik şərəfini daim uca tutmuşdur. Arxiv sənədlərindən əldə edilmiş məlumatlara əsasən, Qafqaz Tədris Dairəsi Popeçitelinin 30 may 1906-cı tarixli təklifi ilə H.K.Sanılı 1906-cı ilin fevral ayından etibarən Dağkəsəmə normal məktəbinə ikinci müəllim təyin edilmişdir. H.K.Saniyev Qafqaz Tədris Dairəsi Qəyyumunun 30 may 1906-cı il tarixli 7900 №-li göstərişi ilə Dağkəsəmə məktəbindən Gorusa göndərilməsi Saruxanyanın yerinə müəllim təyin edilmişdir. H.K.Sanılı Dağkəsəmə məktəbində rus dili müəllimi kimi pedaqoji fəaliyyətini davam etdirmişdi. O, həmin dövrdə sahibsiz və yetim qalmış uşaqların qayğısına qalmaq, maarif və mədəniyyəti yaymaq, həmçinin Azərbaycan dili və ədəbiyyatını, rus dili və ədəbiyyatını təbliğ etməklə böyük xidmətlər göstərmişdir. Xalqını elmi, azad, müstəqil görmək arzusunda olan H.K. Sanılı, ictimai-siyasi fəaliyyətə qoşulmuş, milli şüurun oyanması prosesində yaxından iştirak etmişdir.

O, milli şüurun inkişafının nəticələrindən biri kimi yaradılmış "Müdəfiə" partiyasının üzvü olmuşdur. Qeyd edirik ki, 1905-1906 və 1911-ci illərdə bir-birinin ardınca "Qeyrat", "Difai", "Müdəfiə", "Musavat" partiyaları yaradılmış və milli hərəkət gücləndirilmişdir. Bu partiyalar müsəlmanlar arasında maarif və mədəniyyətin yayılmasını və onların hüquq və mənafehlərinin müdafiə edilməsini əsas məqsəd və vəzifələrdən biri kimi irəli sürmüşdür. Üzvü olduğu partiya H.K.Saniyevin ictimai-siyasi baxışlarının inkişafında mühüm rol oynamışdır. Bu partiyaların müvəqqəci fəaliyyəti qarhakimyyətinin diqqətini cəlb etmiş və tezliklə həmin partiyaların bir sıra üzvləri, o cümlədən H.K. Sanılı ciddi nəzarət altına götürülmüşdür.

Davamı növbəti sayımızda

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.

Oturanlar(soldan sağa)-Cəlil məmmədquluzadə,Hüseyn Cavid, Əbdülrəhim Həqverdiyev,Cabbar Əfəndizadə, Süleyman Sani Axundov,İbrahim Eminboyli, Hacı Kərim Sanılı Ayaq üstə duranlar(soldan sağa) - Xəlil İbrahim,Cəfər Cabbarlı,Seyid Hüseyn,Süleyman Rüstəm,Mikayıl Müştqi,Abdulla Şaiq,Əhməd Cavad, Məmməd Rəhim. 1929-cu il Tiflis, "Zarya Vostok" qəzetinin redaksiyası.

məktəbləri direktorunun 8 sentyabr 1898-ci il tarixli qərarı ilə Nuxa qəzasının Xaçmaz məktəbinə müəllim təyin edilmişdir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, H.K.Saniyevin Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının tatar (Azərbaycan) şöbəsini bitirdikdən sonra müəllimlik etdiyi ilk məktəbin hansı qəzaya aid olduğu arxiv sənədlərində müxtəlif cür qeyd edilir. Məsələn, onun xidmətləri haqqında 1910-cu il fevralın 12-də tərtib edilmiş formulyar siyahıda Xaçmaz məktəbinin Şuşa qəzasına, 25 noyabr 1917-ci ildə tərtib edilmiş formulyar siyahıda Xaçmaz məktəbinin Nuxa qəzasına və nəhayət H.K.Saniyevin sənədlərinin göndərilməsi haqqında Yelizavetpol quberniyası xalq məktəbləri direktorunun 1904-cü ildə tərtib etdiyi müşayiət məktubunda isə Zəngəzur qəzasına aid olduğu qeyd edilmişdir. Yeni ayrı-ayrı sənədlərdə Xaçmaz məktəbinin Şuşa qəzasına, başqa sənəddə Nuxa qəzasına, digərində isə Zəngəzur qəzasına aid olduğu qeyd edilir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivinin "Yelizavetpol quberniyasının xalq məktəbləri direksiyası fondu"nda (f.406-da) saxlanılan Yelizavetpol xalq məktəbləri direktorunun H.K.Saniyevin sənədlərinin göndərilməsi haqqında 1904-cü ildə tərtib etdiyi müşayiət məktubunda qeyd edilirdi ki, Yelizavetpol məscid rus-tatar məktəbinin keçmiş nəzarətçisi Hacı Kərim Saniyev 1 sentyabr 1898-ci ildən 1 sentyabr 1902-ci ilədək Zəngəzur qəzasının Xaçmaz məktəbində; 1 sentyabr 1902-ci ildən 1 mart 1904-cü ilədək isə Yelizavetpol məscid

diği raportda qeyd edilirdi: "Yelizavetpol şəhərinin bəzi qabaqcıl müsəlmanları şiddətli şəkildə mənə qarşı çıxmış və xalqı aşkarcasına mənə qarşı qaldırılmışlar ki, bunun da mənim həyata acınacaqlı təsiri ola biləcəyini nəzərə alaraq sizdən -Zati-alidən xahiş edirəm ki, mənə tutduğum vəzifəmdən azad edəsiniz".

Arxiv sənədlərindən əldə edilmiş məlumat əsasən, Yelizavetpol quberniyası xalq məktəbləri direktorunun təklifi ilə H.K.Saniyev 1904-cü il martın 1-dən etibarən vəzifəsindən azad edilmişdir. H.K.Saniyev işdən azad edildikdən sonra 1904-cü ilin martından 1905-ci ilin sentyabrına qədər istefada olmuşdur. O, həmin müddət ərzində olduqca ağır maddi ehtiyaclar içində yaşamışdır. H.K.Saniyevin 1904-cü il martın 29-da Qazax şəhərindən Yelizavetpol xalq məktəbləri direktoruna göndərdiyi ərizədə qeyd edilirdi: "Bununla iki ədəd 60 qəpiklik marka göndərərək Zati-alidən xahiş edirəm ki, sizin dəftərxanada olan mənim sənədlərimi və mənim xidmətim haqqında attestatı aşağıdakı ünvana göndərsiniz: Qazax şəhəri. Qazax qəza idarəsi vasitəsilə Çaylı kənd sakini, müəllim - Hacı Kərim Saniyevə".

H.K. Saniyev 1904-cü ilin martında Yelizavetpol məscid məktəbinin nəzarətçisi vəzifəsindən azad olunduqdan sonra özünə mülki məhkəmə idarəsində iş yeri tapa bilmişdir. Lakin əvvəlki iş yerindən onun sənədləri gec göndərildiyi üçün o, bu iş yerini itirmişdir. H.K. Saniyev daha sonra 1904-cü il oktyabrın 28-də Yelizavetpol quberniyasının I rayonu üzrə